

LBRIS

We know
books

HUME

Când știi că ești sceptic

Gerardo López Sastre

LITERA

București
2021

CUPRINS

De ce este important să continuăm să îl citim pe Hume?	9
Hume, viața și contextul social și intelectual	13
<i>O fire veselă</i>	21
<i>Punctul de întâlnire dintre Rousseau și Hume</i>	25
Teoria cunoașterii	29
Conținuturi mentale	32
<i>Negarea budistă a existenței independente a eului</i>	40
Analiza cauzalității și a libertății	42
<i>Hume ca precursor al neopozitivismului</i>	48
Critica religiei	53
Critica veridicității miracolelor	53
<i>Biblia, o carte sacră?</i>	54
Critica argumentelor tradiționale în favoarea existenței lui Dumnezeu	59
Dovezi în sprijinul nemuririi sufletului	66
Originea religiilor	68
<i>William James și revendicarea valorii religiei</i>	74
Cercetarea principiilor moralei	79
Un catalog al virtuților	81
Grija față de ceilalți	85
<i>Estetica și regula gustului la Hume</i>	90
Explicația varietății judecăților morale	92

Viziunea asupra lumii politice	111
Ce este o societate?	111
<i>Adam Smith</i>	116
Liberalism și cosmopolitism	126
<i>Opere principale</i>	137
<i>Cronologie</i>	141
<i>Indice de nume și de concepte</i>	143

De ce este important să continuăm să îl citim pe Hume?

David Hume a adus la concluziile sale logice empirismul lui John Locke și al lui George Berkeley; cu alte cuvinte, a atins apogeul unei tradiții filosofice și, implicit, a făcut ca metafizica, adică postularea și susținerea teoriilor care depășesc sfera experienței, să devină imposibilă. Dar Hume este mai mult decât ultima etapă a unei tradiții, mai mult decât gânditorul care l-a trezit pe Kant din somnul lui dogmatic sau precursorul pozitivismului logic al secolului XX. Provocarea noastră trebuie să fie să îl studiem pe cont propriu, să încercăm să înțelegem în ce mod și-a conceput proiectul filosofic. Și, în sensul acesta, cea mai mare nedreptate pe care am putea să o comitem în ce privește gândirea lui Hume este „să o fragmentăm“, să nu fim dispuși să o considerăm un proiect integral și excepțional de coerent. Din nefericire, deseori lucrurile s-au petrecut întocmai așa, ceea ce a făcut gândirea lui de nerecunoscut. O trăsătură originală a acestei cărți ar fi încercarea de a urmări modul în care se succed diverse tematici, modul în care fiecare își ocupă ceea ce am putea numi „propriul

loc“, constituind astfel o adevărată teorie proprie asupra naturii umane și a tuturor dimensiunilor în care se exprimă aceasta. Din acest punct de vedere, Hume considera că natura îi invită pe oameni să se dedice pasiunii lor pentru știință, dar că această știință „se referă în mod direct la acțiune și la societate“, așa cum a și susținut în celebra lui afirmație: „Fii filosof, dar în filosofia ta continuă să fii om“. În vederea finalizării acestui proiect și ca „anatomist“ al naturii umane, Hume se dedică studiului modului în care funcționează cunoașterea și al domeniului ei de aplicare, al lucrurilor pe care este pregătit și al celor pe care nu este pregătit să le cunoască; începe să studieze și pasiunile umane și, datorită tuturor acestor lucruri, se va simți pregătit să investigheze ulterior fundamentele societății și să propună un model realist de conviețuire umană care să permită progresul. Trebuie să fim foarte clari în această privință: faptul de a ne limita la experiență nu înseamnă a fi conformiști, a accepta fără ezitare ceea ce există, de exemplu ordinea consacrată. Rațiunea poate organiza realitatea, dar trebuie să o facă punându-și calculele în slujba satisfacerii dorințelor și aspirațiilor noastre. Acesta este sensul uneia dintre cele mai cunoscute teze ale sale, care afirmă că „rațiunea este și trebuie să fie doar sclava pasiunilor“.

Cum se desfășoară acest parcurs? Acesta pornește de la teoria cunoașterii, subliniind printre altele că rațiunea în sine nu conduce doar către adevăruri matematice, dar, dacă vrem să aflăm dacă procesul căderii unei pietre pe Pământ poate opri Soarele sau dacă un om poate controla după bunul plac traiectoria orbitală a planetelor (lucruri pe care le putem concepe *a priori*), trebuie să recurgem la experiență. Aceasta ne învață că asemenea fenomene nu au loc, dar nu indică faptul că nu pot avea loc. Cu alte cuvinte, toate informațiile pe care ni le transmit simțurile par a fi contingente și trebuie să învățăm

să trăim cu această contingență, cu credințe bazate pe așteptări raționale. Mai mult, dispunem astfel de avantajul de a evita dogmatismul și de a fi mereu pregătiți să acceptăm noutățile pe care ni le poate aduce experiența.

Ce se întâmplă cu lucrurile despre care experiența nu ne spune nimic? Concluzia este tăioasă: vor fi doar elemente de „jargon“, un jargon metafizic ridicol în sine, dar care, îmbinat cu superstiția, devine periculos. Prin urmare, criticile la adresa unor noțiuni metafizice precum „substanță“, „eu“ sau „necesitate“ sfârșesc prin a se concretiza într-o viziune naturalistă asupra omului și într-o critică la adresa presupuselor baze raționale ale religiei. Existența unei divinități nu poate fi dovedită și întreaga experiență de care dispunem indică faptul că suntem ființe finite, a căror viață se sfârșește odată cu moartea fizică. Pe scurt, Hume, înaintea lui Nietzsche, a dovedit moartea lui Dumnezeu. Omul a rămas singur. În realitate, a fost mereu singur, dar atunci a recunoscut-o cu certitudine. Este acesta un motiv de disperare? Nu, este un motiv pentru a ne modifica codul moral. Trebuie să recunoaștem valori precum utilitatea și plăcerea imediată, deoarece doar în această reconciliere cu natura noastră putem găsi fericirea. Și, întrucât fericirea noastră depinde în mare măsură de ceilalți, ordinea socială este o temă care trebuie analizată. Devine astfel esențial să trăim într-o societate dreaptă, în care simțim că interesele ne sunt protejate. Într-un moment de pesimism, Hume a scris: „În ochii unui filosof și ai unui istoric, nebunia, imbecilitatea și răutatea omenirii ar trebui să apară drept lucruri normale“. Dar acest lucru reprezintă doar o parte a adevărului. Există și progres istoric, înțeles ca avuție și viață socială. Va trebui să cercetăm ce anume îl favorizează.

Și invităm cititorul să ni se alăture în această călătorie filosofică având propriul punct de plecare și de sosire.

Hume, viața și contextul social și intelectual

David Hume s-a născut în Edinburgh, Scoția, la 26 aprilie 1711 (7 mai, conform calendarului gregorian actual) și a murit în același oraș, la 25 august 1776. Din fericire, dispunem de o scurtă autobiografie, intitulată *Viața mea*, pe care Hume a scris-o când a început să simtă că sfârșitul îi era aproape. În memoriile lui, Hume afirmă că s-ar fi ocupat de istoria operelor sale, lucru pe care îl justifică afirmând că s-a dedicat aproape toată viața activităților asociate scrisului. Din acest punct de vedere, a avut o existență deplină și fericită: s-a putut dedica aproape în întregime lucrurilor pe care și le dorea cu adevărat, întrucât încă de la o vârstă fragedă, mărturisește el, în el s-a deșteptat o pasiune pentru litere, care i-a adus cele mai mari satisfacții. Ne confruntăm, așadar, cu viața cuiva pe care astăzi l-am numi intelectual, un om al literelor. Cei care sunt în căutarea unor aventuri mai interesante vor trebui să caute în altă parte și să se ocupe de alte personaje.

Cu toate acestea, înainte să îi analizăm viața, ar fi bine să ne concentrăm pe ce putea însemna să te naști și să trăiești în Scoția secolului al XVIII-lea.

În epoca respectivă, societatea scoțiană începea să treacă prin transformări foarte importante și, ca o urmare directă a acestui fapt, să își trăiască marea epocă de aur, până în punctul în care Edinburgh avea să fie supranumit Atena Nordului. În 1707 Scoția s-a unit cu Anglia, ceea ce pentru Scoția a însemnat că se putea bucura de beneficiile obținute de pe urma piețelor și a coloniilor britanice, lăsând în urmă sărăcia perenă de care avusesse parte până în momentul respectiv. De fapt, peste cincizeci de ani ne vom regăsi într-o societate complet nouă, mai puțin temătoare de Dumnezeu conform ideilor conservatoare ale celor mai în vârstă, dar cu o economie dinamică, înfloritoare și axată pe progres material. Aceste schimbări vor merge mână în mână cu o splendoare culturală fără precedent în istoria țării. Este vorba despre așa-numitul „Iluminism scoțian“, caracterizat de un grup de gânditori interesați de teoria cunoașterii, de economie, de istorie, de morală etc. Nu mai trebuie amintit că Adam Smith a fost contemporan și prieten apropiat al lui Hume. Ambii vor fi martori excepționali ai acestui proces de modernizare și, într-un fel, autori al lui, întrucât vor încerca să îl încurajeze din răspuțeri. Așadar, pentru ei, Iluminismul a fost un proces în care s-au simțit implicați. Obiectivul acestei cărți va fi să studieze în ce anume a constat pentru Hume acest proiect iluminat și caracterul lui aparte, și considerăm că tocmai acest fapt o face interesantă. La urma urmei, este imposibil să negăm că suntem urmași ai Iluminismului. O altă discuție vizează modul în care vom judeca această influență, fie ca o povară grea, sursă a nenumărate rele și a unui proces de decadență morală și religioasă care încă nu s-a încheiat (în cazul în care aceasta este părerea noastră, Hume nu ne va interesa aproape deloc, ba mai mult, vom considera că se numără printre cei răspunzători pentru acel parcurs greșit al istoriei), fie ca o moștenire avantajoasă care ne permite să ne

concentrăm pe singura viață pe care știm sigur că o avem, cea pe care o petrecem pe Pământ, încercând, așadar, să fim fericiți. Hume a propus acest ideal într-o formă coerentă și sistematică. Gândirea lui s-a ramificat într-o multitudine de nuanțe și de aspecte, dar toate se îndreptau în aceeași direcție: a crezut că ne poate ajuta să ne schimbăm existența, îndrumându-ne spre a ne identifica prioritățile, la nivel personal și social. A urmărit construirea unui stil de viață bazat pe exprimarea înclinațiilor noastre naturale și a propus un model de societate în care acestea să poată înflori cu ușurință. În măsura în care societățile occidentale întruchipează multe dintre valorile pe care le-a susținut, Hume continuă să fie contemporan cu noi și, la un alt nivel, reprezintă o alternativă cu care putem compara diverse modele sociale. Pe măsură ce îi vom aprofunda gândirea, vom vedea că analiza pe care o face societății constituie o mare afirmare a filosofiei politice care, într-un sens foarte larg, a devenit cunoscută ulterior sub numele de „liberalism“. După citirea acestei cărți vom putea efectua un experiment mental util, anume vom putea compara toate lucrurile expuse aici cu realitatea oricărei societăți în care predomină o religie monoteistă. Este un exemplu bun care ne ajută să înțelegem cât de multe lucruri mai are de realizat Iluminismul.

În ce privește viața lui Hume, preocupările pe care le-am putea defini în sens larg drept filosofice l-au prins la o vârstă foarte fragedă și își aveau cu siguranță rădăcinile în religie. Din mărturisirile pe care i le-a făcut unei cunoștințe, în tinerețe a fost

Portret al lui David Hume realizat de Allan Ramsay în 1754. Filosoful scoțian a fost, împreună cu prietenul său Adam Smith, unul dintre principalii exponenți ai mișcării culturale din secolul al XVIII-lea cunoscută ca „Iluminism scoțian“.

credincios. De fapt, întrucât a luat foarte în serios acest aspect, și-a comparat obiceiurile și comportamentul cu modelul propus în *The Whole Duty of Man (Întreaga datorie a omului)*, un manual de devoțiune popular, publicat anonim în 1658.

La sfârșitul lucrării respective se găsea un catalog al viciilor, printre care se numărau: să nu crezi că există un Dumnezeu sau să nu crezi în Cuvântul lui; să crezi că religia constă doar în a asculta predici, fără a-i pune în practică doctrina; lauda de sine și o părere bună de sine în ce privește talentele naturale, onorurile, avuțiile sau propria inteligență; pierderea timpului în tovărășia unor persoane leneșe etc. Ei bine, se pare că tânărul Hume ar fi realizat un rezumat al catalogului cu pricina și, pe baza lui, s-ar fi analizat pe sine. Procesul respectiv, a comentat el, „era o activitate particulară; de exemplu, să vezi cum ai fi putut să nu ai păcate precum mândria și vanitatea, chiar dacă erai mai bun decât colegii de clasă“.

Nu știm când anume a început Hume să creadă că încercarea lui era, după cum zicea el însuși, „absurdă“, dar știm sigur că, la un moment dat, influența modurilor de a reprezenta virtutea și filosofia din operele lui Cicero, Seneca și Plutarh l-a determinat să încerce să își îmbunătățească propriul caracter, încercând să se întărească „împotriva morții, a sărăciei, a rușinii, a suferinței și a tuturor celorlalte calamități ale vieții“. Observăm, așadar, că, deși într-o primă etapă Hume a încercat să fie un creștin devotat și riguros (cu siguranță în conformitate cu doctrinele calviniste ale epocii), ulterior a încercat să devină asemănător unui stoic roman. Adevărul este că rezultatele uniunii dintre acest ultim demers și o viață dedicată cu înflăcărare studiului au fost cât se poate de nocive. În ultimele luni ale anului 1729, „boala înțelepților“, melancolia sau *spleenul*, a pus stăpânire pe el. Pentru a se elibera de această suferință, Hume nu a avut altă

soluție decât să lase deoparte studiile și să se dedice unui tip de viață mai activ. Astfel, în 1734, s-a mutat la Bristol pentru a lucra în atelierul unui negustor important. Câteva luni mai târziu a considerat că își poate relua studiile, drept pentru care s-a mutat în Franța. Și-a petrecut anii în care a locuit în această țară elaborând lucrarea care a devenit fără îndoială opera lui principală, *Tratat asupra naturii umane*. Având în vedere că una este să scrii și cu totul altceva să publici, a trecut la ceea ce într-o scrisoare către un prieten a definit drept „castrarea” operei sale sau, mai degrabă, la suprimarea părților ei nobile, astfel încât să fie cât mai puțin jignitoare. Bineînțeles, acest demers de expurgare a constat în eliberarea scriiturii sale de critica la adresa credibilității miracolelor creștine și de argumentul potrivit căruia toate lucrurile pe care le cunoaștem ne fac să credem că suntem ființe muritoare, finite, și că după moarte nu ne așteaptă raiul sau iadul. În orice caz, ambele teme aveau să apară mai târziu în alte lucrări ale sale și, chiar dacă în forma finală a lucrării care avea să fie publicată în cele din urmă dispăruseră criticile explicitate la adresa doctrinelor religioase, cititorul atent ar fi observat oricum că religia se remarcă prin chiar absența ei. Era ca și cum aceasta nu ar fi existat, ca și cum nu ar fi deținut nici un rol. De fapt, la un moment se pune în evidență indiferența universală și neîncrederea oamenilor într-o viață viitoare după moarte. Este o neîncredere ce pare să se regăsească în toate credințele religioase, drept pentru care doar așa se explică, afirmă Hume, de ce oamenii găsesc plăcere în a fi înspăimântați de chestiuni religioase și de ce, așa cum el însuși avusese ocazia să observe în Scoția, în copilărie, cei mai îndrăgiți predicatori erau cei care stârneau cele mai lugubre și mai melancolice pasiuni. După cum concluzionează Hume:

În chestiunile obișnuite ale vieții, atunci când ne simțim pătrunși de soliditatea lucrurilor, nimic nu este mai neplăcut decât frica și groaza: acestea ne plac doar în spectacolele de teatru și în discuțiile religioase. În astfel de cazuri, imaginația se bazează cu indolență pe idei; iar pasiunea, îndulcită de lipsa credinței, nu are alt efect decât să reînsuflețească mintea și să consolideze plăcut atenția.

Pe scurt, mersul la biserică este ca mersul la teatru: mergem să ne distrăm, dar fără să credem lucrurile reprezentate în acest loc.

Dacă, în afară de această remarcă tăioasă, *Tratatul* nu vorbește despre religie, atunci despre ce discută el? Lucrarea este formată din trei cărți. Primele două („Despre intelect“ și „Despre pasiuni“) au fost publicate în 1739, iar a treia („Despre morală“) în 1740. Prin urmare, subiectul lor este cunoașterea omului în toate dimensiunile lui, determinarea modului în care cunoaștem, cât de departe pot ajunge abilitățile noastre, ce pasiuni ne îndeamnă să acționăm, ce fel de comportament avem și ce tip de organizare socială și politică este cel mai adecvat naturii umane.

Rareori un autor s-a simțit mai mândru de opera lui și a fost mai conștient de importanța proprie și rareori a avut vreunul parte de un eșec mai răsunător decât al lui. Însuși Hume a scris în autobiografia sa: „Niciodată o altă încercare literară nu a fost mai nefericită decât *Tratat asupra naturii umane*. A ieșit *de sub tipar deja mort*, neavând parte nici măcar de o primire care să stârnească murmurul fanaticilor“. Și toate acestea deși Hume avusese grijă să publice un *Extras* din operă, un soi de recenzie lungă scrisă chiar de el, în care vorbea despre autorul *Tratatului* la persoana a treia și în care încerca să clarifice cele mai originale puncte susținute.

În orice caz, pare că această lipsă de succes ar fi avut la bază două motive: deficiențele stilistice – într-o perioadă dominată de idealul de eleganță literară – și faptul că argumentele lui aveau tendința să fie prea lungi și prea complexe. A devenit, așadar, limpede că, dacă Hume voia să își facă cunoscute teoriile filosofice, trebuia să caute un mod nou de a-și exprima gândurile. Soluția la această problemă s-a materializat în hotărârea de a scrie eseuri.

Astfel, în 1741, Hume a publicat anonim (așa cum a făcut și cu *Tratatul asupra naturii umane*) un volum de *Eseuri morale și politice*, iar un al doilea volum avea să apară în luna ianuarie a anului 1742. În aceste eseuri, Hume tratează o gamă amplă de teme. Perspectiva lui filosofică are în vedere atât libertatea presei, cât și superstițiile și entuziasmul religios și avariția; demnitatea naturii umane și studiul istoriei, dragostea și căsătoria, poligamia și divorțul. Ce vrem însă să subliniem aici este că, așa cum era de așteptat, stilul lui elegant și plăcut a obținut numai-decât aprobarea publicului. Găsise modalitatea de a da un impuls potrivit restului filosofiei sale, despre care a recunoscut că era mai de durată, deși, în același timp, mai complexă și mai elaborată. Așadar, probabil că s-a simțit încrezător în ideea de a fi nevoit să expună conceptele din *Tratat* sub formă de eseuri și s-a dedicat cu entuziasm acestui proiect. Între timp, a descoperit că lucrarea cu pricina nu era chiar atât de moartă precum credea el, ci, în realitate, aura de necredință din jurul ei îl împiedicase să obțină un post de profesor de etică în cadrul Universității din Edinburgh în 1745. Și, întrucât trebuia să își câștige într-un fel traiul, a devenit tutorele unui tânăr marchiz, care s-a dovedit a fi suferind de demență, drept pentru care Hume nu a prea avut cum să îl ajute sau să îl instruiască. Ulterior, însoțit un general, în calitate de secretar, într-o incursiune militară oarecum ridicolă, a cărei primă țintă a fost Canada, dar care s-a oprit pe coasta